

تحلیل کتاب فارسی ششم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های گفتمان‌شناسی انتقادی
An Analysis of Sixth grade Farsi Book Based on Components of
Critical Discourse Analysis

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۱۱/۱۶؛ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۴/۰۳/۰۲

M. H. Karimi (Ph.D)
Sh. Hasan Shahi (Ph.D)
F. Keshavarzi
R. Naseri Jahromi

محمدحسن کریمی^۱
شهرزاد حسن‌شاهی^۲
فهیمة کشاورزی^۳
رضا ناصری جهرمی^۴

Abstract: the present study investigated and analyzed the discourse-based components of sixth grade Farsi book according to the critical discourse analysis model proposed by Van Leeuwen. This study was conducted within a quantitative-descriptive approach. The corpus for this study was sixth grade Farsi book taught in 2012-13 educational years. The results of this study showed that obvious inclusion component was illustrated more than exclusion and hidden inclusion components.

چکیده: هدف کلی از انجام این پژوهش، بررسی و تحلیل مؤلفه‌های گفتمان مدار کتاب فارسی ششم دبستان بر اساس الگوی تحلیل انتقادی گفتمان بود که از الگوی نظری تحلیل انتقادی گفتمان ون لیوون استفاده شده است. روش مورد استفاده در این پژوهش، کمی و از نوع توصیفی است. جامعه مورد نظر کتاب فارسی پایه ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۲-۹۱ و نمونه مساوی جامعه است. نتایج نشان داد که مؤلفه اظهار آشکار بیش از مؤلفه‌های حذف و اظهار پنهان تصویرسازی شده است.

Keywords: discourse, discourse analysis, critical discourse analysis, Farsi, sixth grade

کلیدواژه‌ها: گفتمان، تحلیل گفتمان، تحلیل گفتمان انتقادی، فارسی، ششم ابتدایی.

۱. استادیار دانشگاه شیراز (نویسنده مسئول)

۲. استادیار دانشگاه شیراز

۳. دانشجوی دکتری مطالعات برنامه‌درسی دانشگاه شیراز

۴. دانشجوی دکتری مطالعات برنامه‌درسی دانشگاه شیراز (مسئول مکاتبات)

مقدمه

تحلیل انتقادی گفتمان روشی مناسب برای آشکار کردن زبان دستکاری شده^۱ و سوگیرانه^۲ است. از آنجا که زبان تنها همان چیزی نیست که گفته می‌شود بلکه در پس آن ده‌ها عبارت ناگفته وجود دارد، بررسی انتقادی کتاب‌های درسی این امکان را به فرد می‌دهد تا بیشتر و بهتر به نکات پنهان زبان توجه نماید و معنا و منظور واقعی مؤلفان را دریابد و بفهمد آیا مؤلفان کتاب‌های درسی از طریق بازی با زبان و دستکاری زبان سعی دارند بصورت پنهان ذهن دانش آموزان را به سمت اهداف خود سوق دهند یا بیشتر به آشکارسازی حقایق پرداخته و به فرد اجازه دهد تا برداشت‌های خاص خود را داشته باشند (شاه‌سنی، ۱۳۸۶). روشن کردن شیوه تأثیرگذاری کتاب‌ها بسیار مهم است. در نظام تعلیم و تربیت مؤلفینی که کتاب‌های درسی را تدوین می‌کنند، معلمانی که درس می‌دهند و تا حدودی دانش آموزان باید از این شیوه‌های تأثیر گذاری آگاه باشند. تحلیل انتقادی گفتمان شیوه‌ایست که سازوکارهای تأثیرگذاری را آشکار می‌کند. به گفته فرکلاف^۳ (به نقل از شاه‌سنی، ۱۳۸۶)، «تحلیل انتقادی گفتمان در پی نمایاندن ارتباط میان زبان، قدرت و ایدئولوژی است که برای این منظور به کشف ساختارها یا مؤلفه‌های گفتمان مدار می‌پردازد و از طریق آنها اعمال قدرت و بیان ایدئولوژی به گونه‌ای نهفته در زبان صورت می‌گیرد». ویدوسون^۴ (۲۰۰۰) هدف تحلیل انتقادی گفتمان را آگاه نمودن افکار عمومی نسبت به توانایی زبان در دست کاری واقعیت می‌داند، با این هدف که این افکار عمومی تحت تأثیر کاربردهای فریبکارانه زبان از سوی سازمان‌های صاحب قدرت قرار نگیرد.

به اعتقاد فرکلاف (۱۹۸۹)، روابط قدرت در گفتمان‌ها نابرابر بوده و ایدئولوژی و قدرت در جای جای این گفتمان‌ها نهفته است و افرادی که از قدرت بیشتری برخوردارند گفتمان‌ها را کنترل می‌کنند. تحلیل انتقادی گفتمان بر پایه نظریه زبان‌شناسی انتقادی ساخته شده است و

---

۱. Manipulative language

۲. Bias

۳. Fairclough

۴. Widdowson

تحلیل کتاب فارسی ششم ابتدایی بر اساس ...

ابتدا در تحلیل متون روزنامه‌ها و سپس متون ادبی به کار گرفته شده‌اند. با توجه به تأثیرگذاری همه جانبه کتب درسی بر دانش، نگرش و مهارت دانش آموزان مدارس، این پژوهش با الگو قرار دادن رساله‌ای با عنوان «تیین سازوکارهای مؤلفه‌های جامعه‌پذیری کتاب‌های علوم انسانی دوره ابتدایی در چارچوب تحلیل انتقادی گفتمان» مشخص می‌نماید آیا نویسندگان کتاب‌های درسی از ساختارهای گفتمان مدار استفاده می‌کنند؟. تحلیل انتقادی گفتمان کتاب فارسی ششم ابتدایی مشخص می‌نماید که مؤلفان تا چه حد به سازوکارهای گفتمان‌مدار واقف‌اند و چگونه از این سازوکارها جهت تأثیرگذاری به تفکر مخاطبان استفاده می‌کنند.

تحلیل انتقادی گفتمان شیوه‌ای نو در بررسی مسائل اجتماعی است. گرایش محققان رشته‌های مختلف از جمله روانشناسی، جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی، زبان‌شناسی و غیره به آن، بیانگر اهمیت این شیوه در مطالعات علوم انسانی است. امروزه به ندرت می‌توان تحقیقی در زمینه مسائل اجتماعی یافت که در آن به دیدگاه انتقادی نپرداخته باشد. از آنجا که "گفتمان" و یا به عبارت کلی‌تر "زبان" مهم‌ترین مؤلفه در تحلیل انتقادی گفتمان است، در مطالعات زبان‌شناسی بسیار مورد توجه واقع شده است. باغینی (۱۳۸۰:۳) در این باره می‌نویسد: "به نظر می‌رسد اهمیت فوق‌العاده‌ای که برای زبان در نظریات اجتماع معاصر قائل گردیده‌اند، زمینه‌ساز ظهور زبان‌شناسی انتقادی می‌باشد. اصطلاح گفتمان را محققان مختلف به شیوه‌های گوناگون تعریف کرده‌اند. محققان و زبان‌شناسان ایرانی اصطلاحات گوناگونی را معادل واژه (Discourse) قرار داده‌اند. حق‌شناس (۱۳۷۰:۱۵۴) از اصطلاح "مقال" شمسیا (۱۳۷۴:۲۷۳) از واژه "کلام" و لطفی‌پور ساعدی (۱۳۷۱) از کلمه "سخن" استفاده کرده‌اند. یارمحمدی (۱۳۷۹:۱۹۸) اصطلاح "گفتمان" را پیشنهاد می‌کند که به نظر می‌رسد مناسب‌ترین معادل برای این واژه بوده و امروز در بیشتر متون از این اصطلاح در مقابل واژه (Discourse) استفاده می‌شود.

صلح‌جو (۱۳۷۷) گفتمان را چگونگی تولید و سامان یافتن یک متن چه کتبی و چه شفاهی از جانب تولیدکننده و فرآیند درک آن از جانب مخاطب می‌داند. هج^۱ (۱۹۹۲:۱) تحلیل گفتمان را اینگونه تصدیق می‌کند: "مطالعه زبان ارتباطی، به صورت نوشتار و گفتار". براون و

---

۱. Hatch

یول^۱ (۱۹۸۳) تحلیل گفتمان را بررسی کاربرد زبان می‌دانند یا بدین معنا که بررسی زبان محدود به توصیف صورت‌های زبانی بدون در نظر گرفتن اهداف و عملکرد این صورت‌ها نیست.

فرکلاف (۱۹۸۹) اهداف اصلی تحلیل‌گران انتقادی گفتمان را تعیین و رابطه بین کاربرد زبان و روابط نابرابر قدرت می‌داند. از نظر وی، افراد زبان را به منظور دستیابی به اهداف اجتماعی مختلف به کار می‌برند و به همین دلیل در تجزیه و تحلیل زبان باید مؤلفه‌های اجتماعی را به همراه بافت ایدئولوژیکی در نظر گرفت. ویدوسون (۲۰۰۰) معتقد است آنچه زبان‌شناسان انتقادی انجام می‌دهند، کشف اهداف ایدئولوژیکی بر اساس ویژگی‌های متنی است که این اهداف ایدئولوژیکی به منظور متقاعد ساختن افکار عمومی، عملاً در زبان فارسی پنهان‌سازی شده‌اند. بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت که تحلیل انتقادی گفتمان با بررسی ساختارهای زبانی، ایدئولوژی نهفته در آنها را تعیین می‌نماید؛ ایدئولوژی‌هایی که به منظور اعمال قدرت در زبان وارد شده‌اند. به گفته یارمحمدی (به نقل از شهبازی، ۱۳۸۷) هدف تجزیه و تحلیل گفتمان آن است که کلام مرتبط پیوسته معنی‌دار بالاتر از جمله را توصیف کند و ساخت و بافت زبان در مراحل بالاتر از جمله را مورد واکاوی و بررسی قرار دهد. لذا تجزیه و تحلیل گفتمانی، ساخت و بافت پاراگراف، مقاله، داستان، گفتگو، آگهی، دعوت نامه، سرمقاله و حتی رباعی و قصیده را مورد بررسی و توصیف قرار می‌دهد.

با توجه به آنچه گفته شد به نظر می‌رسد ادبیات و از آن جمله ادبیات کودک بازتابی از ایدئولوژی‌ها است. در زمینه ادبیات کودک محققانی که به تجزیه و تحلیل متون ادبی پرداخته‌اند، می‌توان به مقالاتی اشاره نمود که به بررسی و تجزیه و تحلیل ساختار و اندیشه در کتاب‌های کودکان پرداخته‌اند. از آن جمله: «تجزیه و تحلیل جامعه شناختی کتاب بی‌شناسنامه‌ها، توسط اقبال زاده (۱۳۸۰)، بررسی ساختار اندیشه و تجزیه و تحلیل در آثار عموزاده خلیلی توسط عباسی (۱۳۸۰)، تحلیل جامعه شناختی از رمان جادوگرها، توسط علیرضا کرمانی، (۱۳۸۷)، تحلیل محتوایی کتاب‌های کودکان و نوجوانان: انتقال مفاهیم اطلاعات، ارزش‌ها، ... و شکل‌گیری شخصیت کودکان، توسط علیرضا کرمانی (۱۳۷۷) نام برد.

---

۱. Brown & Yule

تحلیل کتاب فارسی ششم ابتدایی بر اساس ...

قنبری (۱۳۸۲) در پژوهش خود با عنوان مقایسه تحلیل انتقادی گفتمان داستان‌های کوتاه- معاصر بزرگسالان و داستان‌های کوتاه معاصر نوجوانان بیان کرده است که ساختارهای گفتمان مدار نظیر هر ابزار دیگری می‌تواند هم کاربرد مثبت داشته باشد و هم کاربرد منفی. کزازی (۱۳۷۹: ۸۰) در مقاله‌ای با عنوان «پیکره و پیام در ادبیات کودک» می‌نویسد: "ادبیات کودک و نوجوان در پیکره (قالب) و پیام (محتوی) از زمینه‌های دیگر ادبیات از آن جمله ادبیات بزرگسالان متفاوت می‌شود ... پیام‌ها و اندیشه‌هایی که در ادبیات بزرگسالان نهفته است، در ادبیات کودک نیز وجود دارد؛ و این جدایی، تنها در پیکره اثر ادبی و چگونگی گنجانیدن آن اندیشه‌هاست. بر پایه این دیدگاه هر اثر ادبی بزرگسالان را هر قدر هم که پیچیده، ژرف و فلسفی باشد می‌توان ساده کرده و به پیکره کودکانه در آورد".

بنابراین اندیشه «ایدئولوژی و قدرت» که ریشه در دنیای بزرگسالان دارد می‌تواند در ادبیات کودک نیز به پیکره کودکانه در آید. با توجه به اینکه تحلیل گفتمان شیوه‌ای است که تاکنون بیشتر در زمینه تحلیل مسائل سیاسی و اجتماعی به کار گرفته شده است، با انجام این پژوهش در می‌یابیم که آیا این شیوه در تحلیل متون ادبی به ویژه ادبیات فارسی مدارس ابتدایی نیز کاربرد دارد یا خیر. در واقع این تحقیق گستره تحلیل انتقاد گفتمان را تا وادی ادبیات وسعت بخشیده و مشخص می‌نماید آیا نویسندگان متون ادبی کودکان در مدارس ابتدایی نیز از ساختارهای گفتمان مدار زبان جهت صراحت بخشیدن و یا پوشیدگی پیام خود استفاده می‌کنند؟ به عبارتی این پژوهش، در پی آن است که نویسندگان متون ادبی تا چه حد بر سازوکارهای گفتمان مدار زبان فارسی واقفاند و چگونه از این ساز و کارها جهت تأثیرگذاری بر تفکر کودکان استفاده می‌کنند؛ بنابراین، هدف کلی این پژوهش، بررسی و تحلیل سازوکارهای گفتمان مدار کتاب فارسی ششم دبستان بر اساس تحلیل انتقادی گفتمان است. در پژوهش حاضر با استفاده از الگوی نظری تحلیل انتقادی گفتمان ون لیوون^۱ (۱۹۹۶) به تحلیل مؤلفه‌های گفتمان مدار در کتاب فارسی ششم ابتدایی پرداخته می‌شود. این الگو، شامل مجموعه‌ای از مؤلفه‌های گفتمان مدار جامعه شناختی معنایی است. یارمحمدی در مقاله‌ای با عنوان «بازنمایی کارگزاران اجتماعی» به ارائه فهرستی از شیوه‌های بازنمایی کارگزاران

---

۱. Van Leeuwen

اجتماعی معتقد است که مطالعه مؤلفه‌های جامعه شناختی- معنایی گفتمان، شناختی عمیق‌تر و جامع‌تر از متن به دست می‌دهد تا بررسی مؤلفه‌های زبان شناختی به تنهایی (پهلوان نژاد و همکاران، ۱۳۸۸). شاه‌سنی (۱۳۸۶) نیز با اقتباس مستقیم از الگوی ون لیوون (۱۹۹۶) به معرفی و به کارگیری این الگو در تحقیق خود پرداخته است. در این مقاله نیز جهت تحلیل مؤلفه‌های گفتمان مدار کتاب فارسی ششم ابتدایی از الگوی فوق استفاده شده است و مؤلفه‌های آن بر اساس پژوهش شاه‌سنی، (۱۳۸۶) معرفی و استفاده می‌گردد. بنابراین، منظور از کارگزاران اجتماعی در الگوی فوق مجموعه‌ای از افراد است که در یک واقعه، کنش اجتماعی و یک گفتمان حضور و مشارکت دارند؛ و در این پژوهش نیز به همین معنا به کار گرفته شده است. حذف: همه کارگزاران اجتماعی در متن بازنمایی نمی‌شوند و به دلایل مختلف تنها برخی از آنها در متن بازنمایی می‌شوند که حذف و اظهار کارگزاران اجتماعی بستگی به اهداف و منافع تولید کنندگان متن و گفتمان دارد.

اظهار^۲: در بسیار از موارد کارگزاران اجتماعی به وضوح در گفتمان‌ها ذکر می‌شوند. البته بازنمایی کارگزاران اجتماعی به این صورت شیوه‌های مختلفی دارد که به آن اشاره می‌شود. تعیین نقش: نقش‌هایی که در تصویرسازی به کارگزاران داده می‌شود یعنی تعیین عامل و یا پذیرنده عمل، در تحلیل گفتمان بسیار حائز اهمیت است. این نقش‌دهی به دو صورت فعال سازی^۳ و منفعل سازی^۴ صورت می‌گیرد. در فعال سازی، کارگزاران اجتماعی به عنوان نیروی فعال، پویا و اثرگذار معرفی می‌شود و در منفعل سازی، کارگزاران اجتماعی به گونه‌ای تصویرسازی می‌شود که گویی به عمل تن می‌دهد و یا آن را می‌پذیرد و یا به خود می‌گیرد. منفعل سازی به دو مقوله منفعل سازی تأثیرپذیری مستقیم^۵ و منفعل سازی تأثیرپذیری غیرمستقیم^۶ تقسیم می‌شود. در نوع نخست، کارگزار موضوع و هدف عمل قرار داده می‌شود و

---

۱. Exclusion

۲. Inclusion

۳. Activation

۴. Passivation

۵. Subjection

۶. Beneficialization

تحلیل کتاب فارسی ششم ابتدایی بر اساس ...

در نوع دوم، کارگزار به طور غیر مستقیم دریافت کننده نتیجه عمل است (پهلوان نژاد و همکاران، ۱۳۸۸).

تعیین نوع اشاره: در هر گفتمان می توان به کارگزاران اجتماعی مشخصه انسانی و یا غیر انسانی داد. چنانچه کارگزار بصورت انسان تصویرسازی شود، در مقوله تشخیص بخشی^۱ قرار می گیرد و چنان چه به صورت غیر انسان بازنمایی شود در مقوله تشخیص زدایی^۲ قرار می گیرد. هر یک از این مقوله ها زیر مجموعه هایی دارد که بصورت مختصر بیان می شود.

زیر مقوله های تشخیص بخشی شامل: مشخص سازی^۳ (چنانچه در بازنمایی کارگزاران اجتماعی، هویت آنها به هر نحو مشخص گردد، از شیوه مشخص سازی استفاده شده است)، و نامشخص سازی^۴ (و هرگاه کارگزاران بصورت افراد یا گروه های نامشخص و نامعلوم بازنمایی شوند، شیوه نامشخص سازی در کار است. در نامشخص سازی اغلب از ادات و ضمایم مبهم مانند هرکس، اندکی، بعضی و فلان و ... استفاده می شود).

شیوه های مشخص سازی، شامل پیوند زدن^۵ و پیوند زدایی^۶: در شیوه پیوند زدن، کارگزاران اجتماعی به شکل گروهی و پیوسته بازنمایی می شوند. این گروه ها درباره فعالیت یا دیدگاه خاصی نظر واحدی دارند.

تفکیک کردن^۷ و تفکیک نکردن^۸: در تفکیک کردن، یک فرد و یا گروهی از کارگزاران اجتماعی با صراحت از دیگر گروه های مشابه تفکیک می شود و به عبارتی گروه خودی و غیر خودی شکل می گیرد و در شیوه تفکیک نکردن چنین تمایزی به وجود نمی آید.

نام دهی^۱ و طبقه بندی^۲: اگر کارگزاران اجتماعی در یک گفتمان با توجه به هویت منحصر به فرد خودشان بازنمایی شوند شیوه نام دهی به کار رفته است. طبقه بندی کردن حالتی است

---

۱. Personalization

۲. Impersonalization

۳. Determination

۴. Indetermination

۵. Association

۶. Dissociation

۷. Differentiation

۸. In differentiation

که کارگزاران اجتماعی با توجه به هویت جمعی و نقش‌هایی که در آن با دیگر کارگزاران سهیم هستند، بازنمایی شده‌اند.

شیوه طبقه‌بندی کردن نیز سه زیر مقوله به شرح زیر دارد: نقش دهی^۳، در این شیوه کارگزار اجتماعی بر اساس فعالیت‌هایی که انجام می‌دهند، بازنمایی می‌شوند. هویت‌دهی^۴، که سه زیر مقوله دارد: نخست هویت بخشی مقوله‌ای^۵ که کارگزاران بر اساس قراردادهای طبیعی، فرهنگی و تاریخی تعریف شده‌اند مانند نژاد، قومیت، جنس، مذهب و ... . حالت دوم هویت بخشی نسبتی^۶ است که در این حالت بازنمایی کارگزاران بر اساس روابط خویشاوندی، دوستی و شغلی صورت می‌گیرد. حالت سوم: هویت بخشی ظاهری^۷ است که کارگزار بر حسب خصوصیات جسمی بازنمایی می‌شود.

مشخص‌نمایی تک موردی^۸ و مشخص‌نمایی چند موردی^۹: در مشخص‌سازی تک موردی کارگزار اجتماعی در آن واحد تنها در یک کارکرد اجتماعی شرکت دارد و در مشخص‌نمایی چند موردی کارگزار در یک لحظه در بیش از یک کارکرد اجتماعی شرکت دارد. زیر مقوله‌های مشخص‌نمایی چند موردی عبارتند از:

وارونگی^{۱۰} (کارگزار با دو نقش متقابل بازنمایی می‌شود)، نمادین‌شدگی^{۱۱} (زمانی که به جای کارگزار واقعی در کارکردهای اجتماعی متعارف، یک کارگزار یا گروهی از کارگزاران تخیلی داستانی قرار گیرند). دلالت‌ضمنی^{۱۲} (در این حال کارگزاری مشخص با نقش و ویژگی

۱. Nomination
۲. Categorization
۳. Fictionalization
۴. Identification
۵. Classification
۶. Relational identification
۷. Physical identification
۸. Single determination
۹. Over determination
۱۰. Inversion
۱۱. Symbolization
۱۲. Connotation

تحلیل کتاب فارسی ششم ابتدایی بر اساس ...

مشخص می‌تواند نقش دیگری بر عهده داشته باشد)، فشرده شده‌گی^۱ (در این حالت صفتی خاص از گروهی از مردم انتزاع می‌گردد و سپس به هریک از افراد آن گروه اطلاق می‌گردد). در پژوهش حاضر نیز از مؤلفه‌های نام برده شده به منظور بررسی میزان به کارگیری مؤلفه‌های گفتمان مدار در کتاب فارسی ششم ابتدایی استفاده گردید. با توجه به الگوی فوق و هدف پژوهش، سئوالات زیر مطرح گردید:

- ۱- مؤلفه‌های گفتمان مدار در متون کتاب فارسی ششم ابتدایی کدامند؟
- ۲- مؤلفه‌های گفتمان مدار در اشعار کتاب فارسی ششم ابتدایی کدامند؟
- ۳- مؤلفه‌های گفتمان مدار در تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی کدامند؟

روش پژوهش

روش مورد استفاده در این پژوهش، کمی و از نوع توصیفی می‌باشد. جامعه مورد نظر در پژوهش حاضر، کتاب فارسی پایه ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۲-۹۱ می‌باشد که جامعه آماری به‌طور کامل به عنوان نمونه مورد استفاده قرار گرفته است. با توجه به اینکه روش پژوهش در تحلیل انتقادی گفتمان، توصیفی-تحلیلی است، در این پژوهش ابتدا کلیه متون و اشعار و تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی بررسی شدند. سپس جملات تشکیل دهنده متن از دو بخش جملات، اشعار و تصاویر گفتمان‌مدار و جملات، اشعار و تصاویر غیر گفتمان‌مدار با توجه به مؤلفه‌های گفتمان مدار الگوی ون لیوون (۱۹۹۶) مشخص شدند. سپس با عنایت به الگوی تحلیلی ون لیوون، مؤلفه‌های گفتمان‌مدار استخراج شدند. بسامد و درصد هر کدام از ابعاد الگوی ون لیوون محاسبه شد. در تعیین این میزان از محاسبات آماری از درصد و مجذور خبی استفاده شد. سپس نتایج به دست آمده بررسی گردید.

برای اطمینان بیشتر از صحت نتایج به دست آمده «پایایی ارزیابی درونی» و «پایایی ارزیابی بیرونی» محاسبه گردید. در پایایی ارزیابی درونی، یک دوم داده‌های متنی انتخاب شد سپس توسط محقق پس از یک ماه با همان روش تحلیل گردید و ضریب همبستگی نتایج دو تحلیل (۰/۹۲) به دست آمد که در سطح ۰/۰۱ معنادار بود. همچنین در پایایی ارزیابی بیرونی، کل محتوای کتاب مورد نظر به فردی که به شیوه متن مورد نظر اشراف کامل داشت، جهت

تحلیل داده شد و ضریب همبستگی نتایج دو تحلیل (۰/۸۶) به دست آمد که در سطح ۰/۰۱ معنادار بود. ابزار اندازه‌گیری در این پژوهش اسنادی است و روش گردآوری داده‌ها، بر مبنای الگوی تلفیقی تحلیلی انتقادی گفتمان ون لیوون (۱۹۹۶) و روش تحلیل داده‌ها توصیفی-تحلیلی است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش به ترتیب در جداول ۱ تا ۱۰ ارائه شده است.

جدول (۱): بسامد و درصد مؤلفه های گفتمان مدار در متون کتاب فارسی ششم دبستان

مؤلفه های گفتمان مدار	فراوانی	درصد
حذف	۷	۲۱
اظهار	۱۰۰	۲۰/۸۳
	۳۵۹	۷۴/۷۹

جدول شماره ۱ بسامد و درصد مؤلفه‌های حذف و اظهار متون فارسی ششم دبستان را نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌های این جدول بسامد کل ۴۸۰ می‌باشد و مؤلفه اظهار آشکار با فراوانی ۳۵۹، مؤلفه اظهار پنهان با فراوانی ۱۰۰ و در نهایت مؤلفه حذف با فراوانی ۲۱ به ترتیب ۷۴/۷۹، ۲۰/۸۳، ۴/۳۷ درصد از مؤلفه‌های گفتمان مدار مذکور را در متون فارسی مبتنی بر الگوی ون لیوون را شامل شدند.

جدول (۲): بسامد و درصد مؤلفه های گفتمان مدار در اشعار کتاب فارسی ششم دبستان

مؤلفه های گفتمان مدار	فراوانی	درصد
حذف	۷	۱۱
اظهار	۲۹	۲۶/۶
	۶۹	۶۳/۳

جدول شماره ۲ بسامد و درصد مؤلفه‌های حذف و اظهار اشعار فارسی ششم دبستان را نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌های این جدول بسامد کل ۱۰۹ می‌باشد و مؤلفه اظهار آشکار با فراوانی ۶۹، مؤلفه اظهار پنهان با فراوانی ۲۹ و در نهایت مؤلفه حذف با فراوانی ۱۱ به ترتیب ۶۳/۳، ۲۶/۶، ۱۰/۱ درصد از مؤلفه‌های گفتمان مدار مذکور را در اشعار فارسی مبتنی بر الگوی ون لیوون را شامل شدند.

جدول (۳): بسامد و درصد مؤلفه های گفتمان مدار در تصاویر کتاب فارسی ششم دبستان

درصد	فراوانی	مؤلفه های گفتمان مدار	
۱۹/۴۴	۷	حذف	
۲۶/۶	۲۲/۲۲	اظهار پنهان	اظهار
۵۸/۳۳	۲۱	اظهار آشکار	

جدول شماره ۳ بسامد و درصد مؤلفه های حذف و اظهار تصاویر فارسی ششم دبستان را نشان می دهد. بر اساس یافته های این جدول بسامد کل ۳۶ می باشد و مؤلفه اظهار آشکار با فراوانی ۶۹، مؤلفه اظهار پنهان با فراوانی ۲۹ و در نهایت مؤلفه حذف با فراوانی ۱۱ به ترتیب ۶۳/۳، ۲۶/۶، ۱۰/۱ درصد از مؤلفه های گفتمان مدار مذکور را در اشعار فارسی مبتنی بر الگوی ون لیوون را شامل شدند.

جدول (۴): بسامد و درصد مؤلفه های گفتمان مدار متون کتاب فارسی ششم ابتدایی

پنهان سازی		کمرنگ سازی		نقش دهی		ارجاع دهی		فعال سازی		منفعل سازی		تشخص بخشی		تشخص زدایی		تأثیر مستقیم		تأثیر غیر مستقیم	
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
۳۰	۴۳	۷	۶۷	۷	۱۳۳	۲۲۶	۳	۷	۶۷	۶	۱۱۰	۱۵۰	۱	۴	۳۲	۲۴	۹۴	۳	۱۶
مشخص سازی		نامشخص سازی		جنس ارجاعی		نوع ارجاعی		انتزاعی کردن		عینی کردن		طبقه بندی		نام دهی		کلی ارجاعی		مجموعه ارجاعی	
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
۱۰	۲۶	۴	۸۹	۲	۱۱۶	۳۳	۲/۶۷	۱	۴۶	۲	۸۶	۱۸	۱/۴۶	۴	۳۲	۲۳	۸۶	۷	۵۷
مشخص سازی تک		مشخص سازی چند		فرد ارجاعی		گروه ارجاعی		مکان مداری		ابزار مداری		گفته مداری		اندام مداری		کل			
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
۲۷	۱۰	۱	۸۱	۳	۱۲۴	۳۰	۴۳	۲	۷۰	۸	۶۵	۷	۵۷	۵	۴۰	۱۲۳	۱۰۰		

جدول شماره ۴ بسامد و درصد مؤلفه های گفتمان مدار متون کتاب فارسی ششم ابتدایی را نشان می دهد. بر اساس یافته های این جدول در بخش متون کتاب، فراوانی پنهان سازی کمتر از کم رنگ سازی، نقش دهی کمتر از ارجاع دهی، فعال سازی کمتر از منفعل سازی، تشخص - زدایی کمتر از تشخص بخشی، تأثیر غیر مستقیم کمتر از تأثیر مستقیم، نامشخص سازی کمتر از مشخص سازی است.

جدول (۵): بسامد و درصد مؤلفه های گفتمان مدار اشعار کتاب فارسی ششم ابتدایی

پنهان سازی		کمرنگ سازی		نقش دهی		ارجاع دهی		فعال سازی		منفعل سازی		تشخص بخشی		تشخص زدایی		تأثیر مستقیم		تأثیر غیر مستقیم		مشخص سازی	
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
۸	۴۰	۲۱	۹۴	۲۵	۶۴	۴۴	۷۲	۱۳	۵۳	۱۲	۱۱	۳۱	۱۹	۸	۴۰	۵	۱۳	۷	۹۸	۲۲	۳۶
نا مشخص سازی		جنس ارجاعی		نوع ارجاعی		انتزاعی کردن		عینی کردن		طبقه بندی		نام دهی		مشخص سازی تک موردی		مشخص سازی چند موردی		کل			
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
۹	۸۳	-	-	۵	۱۳	۵	۱۳	۳	۲۸	۲	۸۵	-	-	۱۳	۵۳	۲	۸۵	۲۳	۱۰		

جدول شماره ۵ بسامد و درصد مؤلفه‌های گفتمان مدار اشعار کتاب فارسی ششم ابتدایی را نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌های این جدول در بخش اشعار کتاب، فراوانی پنهان سازی کمتر از کم رنگ سازی، نقش دهی کمتر از ارجاع دهی، منفعل سازی کمتر از فعال سازی، تشخص زدایی کمتر از تشخص بخشی، تأثیر مستقیم کمتر از تأثیر غیر مستقیم، نامشخص سازی کمتر از مشخص سازی است.

جدول (۶): بسامد و درصد مؤلفه‌های گفتمان مدار تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی

پنهان سازی		کمرنگ سازی		نقش دهی		ارجاع دهی		فعال سازی		منفعل سازی		تشخص بخشی		تشخص زدایی	
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
۵	۶۹	۳	۶۲	۱۶	۶۲	۵	۶۹	۸	۳۱	۸	۳۱	۵	۶۹	-	-
تأثیر مستقیم		تأثیر غیر مستقیم		مشخص سازی		نا مشخص		مشخص سازی		مشخص سازی		کل			
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
۴	۱۵	۱	۵۴	۵	۶۹	-	-	۴	۱۵	۱	۵۴	۶۵	۱۰		

جدول شماره ۶ بسامد و درصد مؤلفه‌های گفتمان مدار تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی را

تحلیل کتاب فارسی ششم ابتدایی بر اساس ...

نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌های این جدول در بخش تصاویر کتاب، فراوانی کم رنگ‌سازی کمتر از پنهان‌سازی، ارجاع دهی کمتر از نقش‌دهی، تشخیص بخشی کمتر از تشخیص‌زدایی، تأثیر غیر مستقیم کمتر از تأثیر مستقیم، نامشخص‌سازی کمتر از مشخص‌سازی است.

جدول (۷): مجذور خی مؤلفه‌های گفتمان مدار کتاب فارسی ششم ابتدایی

مؤلفه‌ها	بسامد	درجه آزادی	خی دو	سطح معنی داری
متون	۱۲۳۵	۲۷	۱۶۰۶/۰۱	۰/۰۰۰۱
اشعار	۲۳۵	۱۶	۴۰۰	۰/۰۰۰۱
تصاویر	۶۵	۱۱	۲۵	۰/۰۰۰۱

جدول شماره ۷ مجذور خی متون، اشعار و تصاویر مؤلفه‌های کتاب فارسی ششم ابتدایی را نشان می‌دهد. اعمال مجذور خی نشان دهنده وجود تفاوت معنادار در تمامی بخش‌های کتاب فارسی دبستان است.

جدول (۸): مقایسه دو موردی بهره‌گیری از مؤلفه‌های گفتمان مدار در متون کتاب فارسی ششم ابتدایی

مؤلفه‌های گفتمان مدار	درجه آزادی	خی دو	معنی داری
اظهار آشکار و پنهان	۱	۱۲۴/۳۴	۰/۰۰۰۱
نقش دهی و ارجاع دهی	۱	۸۹/۴۵	۰/۰۰۰۱
فعال‌سازی و منفعل‌سازی	۱	۹۱/۶۵	۰/۰۰۰۱
تشخیص بخشی و تشخیص‌زدایی	۱	۱۴۷/۰۸	۰/۰۰۰۱
تأثیر مستقیم و تأثیر غیر مستقیم	۱	۸۹/۶۳	۰/۰۰۰۱
مشخص‌سازی و نامشخص‌سازی	۱	۷۷/۳۴	۰/۰۰۰۱
جنس ارجاعی و نوع ارجاعی	۱	۱۰۴/۱۲	۰/۰۰۰۱
انتزاعی کردن و عینی کردن	۱	۶۷/۷۸	۰/۰۰۰۱
مشخص‌سازی تک موردی و چندموردی	۱	۱۸/۲۳	۰/۰۰۰۱
کلی ارجاعی و مجموعه ارجاعی	۱	۹۴/۳۴	۰/۰۰۰۱
فرد ارجاعی و گروه ارجاعی	۱	۵۰/۷۷	۰/۰۰۰۱

جدول شماره ۸ مقایسه دو موردی مؤلفه‌های گفتمان مدار متون کتاب فارسی ششم ابتدایی را نشان می‌دهد. اعمال مجذور خی نشان دهنده وجود تفاوت معنادار بین مؤلفه‌های اظهار آشکار - پنهان، نقش دهی - ارجاع‌دهی، فعال‌سازی - منفعل‌سازی، تشخیص بخشی - تشخیص -

زدایی، تأثیر مستقیم - تأثیر غیر مستقیم، مشخص سازی- نامشخص سازی، جنس ارجاعی - نوع ارجاعی، انتزاعی کردن- عینی کردن، مشخص سازی تک موردی- مشخص سازی چند موردی، کلی ارجاعی - مجموعه ارجاعی، فرد ارجاعی- گروه ارجاعی است.

جدول (۹): مقایسه دو موردی بهره گیری از مؤلفه های گفتمان مدار در اشعار کتاب فارسی ششم ابتدایی

مؤلفه های گفتمان مدار	درجه آزادی	خی دو	معنی داری
اظهار آشکار و پنهان	۱	۶۶/۰۹	۰/۰۰۰۱
نقش دهی و ارجاع دهی	۱	۲۲	۰/۰۰۰۱
فعال سازی و منفعل سازی	۱	۱۸/۱۳	۰/۰۰۰۱
تشخیص بخشی و تشخیص زدایی	۱	۷۷/۶۲	۰/۰۰۰۱
تأثیر مستقیم و تأثیر غیر مستقیم	۱	۱۷/۵۶	۰/۰۰۰۱
مشخص سازی و نامشخص سازی	۱	۳۹/۶۸	۰/۰۰۰۱
جنس ارجاعی و نوع ارجاعی	۱	۱۷/۳۴	۰/۰۰۰۱
انتزاعی کردن و عینی کردن	۱	۸۴/۷۷	۰/۰۰۰۱
مشخص سازی تک موردی و چندموردی	۱	۴۶/۰۷	۰/۰۰۰۱

جدول شماره ۹ مقایسه دو موردی مؤلفه های گفتمان مدار اشعار کتاب فارسی ششم ابتدایی را نشان می دهد. اعمال مجذور خی نشان دهنده وجود تفاوت معنادار بین مؤلفه های اظهار آشکار - پنهان، نقش دهی - ارجاع دهی، فعال سازی - منفعل سازی، تشخیص بخشی - تشخیص - زدایی، تأثیر مستقیم - تأثیر غیر مستقیم، مشخص سازی - نامشخص سازی، جنس ارجاعی - نوع ارجاعی، انتزاعی کردن - عینی کردن، مشخص سازی تک موردی - مشخص سازی چند موردی است.

جدول (۱۰): مقایسه دو موردی بهره گیری از مؤلفه های گفتمان مدار در تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی

مؤلفه های گفتمان مدار	درجه آزادی	خی دو	معنی داری
اظهار آشکار و پنهان	۱	۱۱۸/۳۰	۰/۰۰۰۱
نقش دهی و ارجاع دهی	۱	۸۷/۳۴	۰/۰۰۰۱
فعال سازی و منفعل سازی	۱	۷۶/۵۵	۰/۰۰۰۱
تشخیص بخشی و تشخیص زدایی	۱	۱۰۶/۲۳	۰/۰۰۰۱
پنهان سازی و کمرنگ سازی	۱	۶۹/۳۴	۰/۰۰۰۱

تحلیل کتاب فارسی ششم ابتدایی بر اساس ...

جدول شماره ۱۰ مقایسه دو موردی مؤلفه‌های گفتمان‌مدار تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی را نشان می‌دهد. اعمال مجذور خی نشان دهنده وجود تفاوت معنادار بین مؤلفه‌های اظهار آشکار - پنهان، نقش دهی - ارجاع‌دهی، فعال‌سازی - منفعل‌سازی، تشخیص‌بخشی - تشخیص‌زدایی و پنهان‌سازی - کمرنگ‌سازی است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از انجام این پژوهش، بررسی و تحلیل سازوکارهای گفتمان‌مدار کتاب فارسی ششم دبستان بر اساس تحلیل انتقادی گفتمان بود. در بررسی مؤلفه‌های گفتمان‌مدار در متون کتاب فارسی ششم ابتدایی مشخص گردید؛ که ابتدا مؤلفه اظهار آشکار، سپس مؤلفه اظهار پنهان و در نهایت مؤلفه حذف به ترتیب بیشترین تا کمترین درصد مؤلفه‌های گفتمان‌مدار را داشتند. همچنین در مؤلفه‌های زیر مجموعه‌ای اظهار آشکار مؤلفه ارجاع‌دهی بیشترین فراوانی دارد. ارجاع‌دهی خود به دو دسته تقسیم می‌شود، تشخیص‌بخشی و تشخیص‌زدایی؛ که تشخیص‌بخشی بعد از ارجاع‌دهی بیشترین فراوانی دارد. بطور خلاصه می‌توان بیان نمود که در تحلیل مؤلفه‌های گفتمان‌مدار در متون فارسی ششم ابتدایی ابتدا بیشترین فراوانی متعلق به اظهار آشکار، سپس در زیر مجموعه اظهار آشکار، مؤلفه ارجاع‌دهی با بیشترین فراوانی و در نهایت تشخیص‌بخشی در زیر مجموعه ارجاع‌دهی بیشترین فراوانی به خود اختصاص داده است. بر اساس تحلیل صورت گرفته در متون به نظر می‌رسد نویسندگان کتاب درسی فارسی ششم ابتدایی با توجه به اینکه مخاطب آنان کودکان هستند هدفشان آشکارسازی و توجه به مشخصات ظاهری و عینی مسائل بوده است و از اظهار آشکار استفاده کرده‌اند و در میان مؤلفه‌های اظهار آشکار بیشتر هدفشان ارجاع‌دهی بوده است و بعد از آن نقش دهی. همچنین مؤلفین بیشتر به دنبال بیان مشخصه‌های انسانی در متون کتاب مذکور بوده‌اند تا مشخصه غیر انسانی. به نظر می‌رسد هدف از تشخیص‌بخشی در متون کتاب فارسی ششم ابتدایی توجه به مسائل و امور انسانی، رعایت آداب اخلاقی در قالب داستان، همچنین بیان نقش‌هایی در قالب الگو دهی و الگوگیری و نکات آموزنده در قالب جملات زیبا برای کودکان می‌باشد.

نتایج بررسی مؤلفه‌های گفتمان مدار در اشعار کتاب فارسی ششم ابتدایی مشخص گردید؛ برحسب مؤلفه گفتمان مدار الگوی ون لیوون به ترتیب ابتدا مؤلفه اظهار آشکار سپس مؤلفه اظهار پنهان و در نهایت حذف بیشترین تا کمترین فراوانی دارد. نویسنده اشعار کتاب فارسی ششم بیشتر با هدف اظهار قصد آشکار سازی حقایق و امور انسانی در قالب شعر داشته است؛ زیرا در زیر مؤلفه‌های اظهار آشکار ابتدا مؤلفه ارجاع دهی، سپس مؤلفه نقش دهی مورد تأکید قرار گرفته است. در زیر مؤلفه ارجاع دهی، زیر مؤلفه تشخیص بخشی بیشترین فراوانی نسبت به سایر مؤلفه‌ها دارد. شاید بتوان چنین استدلال نمود که مؤلفین کتب درسی در سطح دبستان بیشتر به دنبال آشکارسازی مسائل و امور انسانی در قالب اشعار و متون هستند. اینکه کودکان با خواندن چنین داستان‌ها و اشعاری نقش الگوگیری را یاد بگیرند و بتواند خوب از بد، زشت از زیبا، نیکی از بدی، قوی از ضعیف، پاکی از ناپاکی، دروغ از راست و ... تشخیص دهند. به عنوان مثال داستان‌هایی مثل درخت علم، عمرگران مایه، پیاده و سوار، اخلاق پسندیده، پنجره‌های شناخت، رفتار نیکان، دوستی، مشاورت، افلاطون، مرد جاهل و ... همانطور که از اسم آنها پیداست همه این داستان‌ها پیام‌های آموزنده‌ای در بر دارند که نویسنده با بیان این داستان‌ها کودک را نسبت به مسائل اجتماعی آگاه ساخته و کودک با درک اهمیت جایگاه هر کدام از این داستان‌ها گرایش به سمت اعمال پسندیده اجتماعی پیدا می کنند. همچنین در اشعار به کار برده شده در کتاب بعنوان مثال اشعار وطن، ای وطن، باران، ز ورزش میاسای، راز زندگی، ای زبان فارسی و سایر اشعار دیگر که در این کتاب مطرح شده است همگی در بر دارنده معنا و مفهومی از زندگی در اجتماع می‌باشند که بیشتر بار مثبت به دنبال دارد و واقعیت‌های اجتماعی را آشکار می‌سازد. دانش آموز با خواندن آنها تشویق به شناخت بیشتر و کنکاش و تأمل در مسائل اجتماعی می‌گردد و چون این موارد بیشتر در قالب شعر و داستان مطرح گردیده تأثیرگذاری بیشتری در فرد به دنبال دارد.

بررسی مؤلفه‌های گفتمان مدار در تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی نشان داد که بر اساس تصاویر ترسیم شده در کتاب فارسی ششم ابتدایی، بیشترین فراوانی متعلق به اظهار آشکار سپس اظهار پنهان، و در نهایت حذف کمترین فراوانی به خود اختصاص داده است همچنین در زیر مؤلفه‌های اظهار آشکار، مؤلفه‌های نقش دهی بیشترین فراوانی در بین سایر مؤلفه‌ها دارد؛ که می‌توان چنین نتیجه گرفت که در تصاویر با ترسیم اشکال مربوط به هر

تحلیل کتاب فارسی ششم ابتدایی بر اساس ...

داستان و شعر نویسنده سعی در تفهیم بهتر مطالب توسط کودکان داشته است و تصاویر بیشتر نقل کننده مطالب مطرح شده در اشعار و متون هستند. با توجه به اینکه کودکان درک بیشتری نسبت به مسائل عینی دارند تا مسائل انتزاعی، در کتب درسی نیز از تصاویر استفاده شده است زیرا تصاویر ابزار قدرتمندی است که می‌توان نقش‌ها را بر اساس آن آموزش داد. با توجه به اینکه در مؤلفه فعال سازی، کارگزاران به عنوان نیروهای فعال و پویا بازنمایی می‌شوند و درحالی‌که در منفعل سازی کارگزار اجتماعی بصورت عامل تأثیرپذیر مشخص می‌شود که با کمی دقت در تصاویر کتاب فارسی ششم ابتدایی می‌توان این نقش‌ها را بخوبی مشاهده کرد. مثلاً تصاویری که فردی در حال صحبت کردن با فرد دیگری است که قصد راهنمایی او را دارد، یا ترسیم صحنه مبارزه‌ای که فرد در تلاش برای پیروزی می‌باشد و ... همچنین اغلب تصاویر حاوی مشخصه‌های انسانی هستند.

با توجه به نتایج به دست آمده از تحلیل مؤلفه گفتمان مدار بر اساس الگوی ون لیوون می‌توان چنین نتیجه گرفت کاربرد الگوی ون لیوون در این کتاب مورد تأیید می‌باشد. با توجه به ماهیت کتاب‌های فارسی که جایگاه نقل اشعار، حکایات، داستان‌های آموزنده و ... می‌باشد، نویسندگان کتب فارسی ششم ابتدایی نیز با توجه به همین مساله بیشتر به دنبال نقل این گونه داستان‌ها و تأثیر پذیری آن بر روی کودکان بوده‌اند، بنابراین از زبان شعر و داستان جهت تأثیر پذیری بیشتر استفاده نموده‌اند.

منابع

اقبال‌زاده، شهرام (۱۳۸۰). تجزیه و تحلیل جامعه شناختی کتاب بی‌شناسنامه‌ها. پژوهشنامه ادبیات

کودک و نوجوان، شماره ۲۶.

باغینی پور، مجید (۱۳۸۰). سخن کاوی انتقادی: تحلیل کوتاه بر بازتاب قدرت در زبان. مجله زبان شناسی، سال شانزدهم، شماره دوم.

پهلوان نژاد، محمدرضا؛ صحراگرد، رحمان و فلاحی، محمدهادی (۱۳۸۸). شیوه های بازنمایی کارگزاران اجتماعی در نشریات دوره مشروطه از منظر گفتمان شناسی انتقادی با عنایت به مؤلفه های گفتمان مدار جامعه شناختی-معنایی. مجله تخصصی زبان‌شناسی و گویش های خراسان دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، شماره ۱، صص ۵۲-۷۹.

- حق شناس، علی محمد (۱۳۷۰). **مقالات ادبی زبان‌شناختی**، تهران: نیلوفر.
- شاه سنی، شهرزاد (۱۳۸۶). تبیین سازوکارهای مؤلفه های جامعه پذیری کتاب‌های علوم انسانی دوره ابتدایی در چارچوب تحلیل انتقادی گفتمان. **رساله دکتری**. دانشگاه شیراز.
- لطفی پور ساعدی، کاظم (۱۳۷۱). درآمدی بر سخن کاوی. **مجله زبان شناسی**، سال نهم، شماره اول.
- شهبازی، ایرج (۱۳۷۸). تجزیه و تحلیل گفتمانی و متنی غزلیات عاشقانه سعدی، **پایان نامه کارشناسی ارشد**، دانشگاه شیراز: دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- شمیسا، سیروس (۱۳۷۴). **کلیات سبک شناسی**. تهران: فردوس.
- صلح جو، علی (۱۳۷۷). **گفتمان و ترجمه**. تهران: نشر مرکز.
- عباسی، خیام (۱۳۸۰). یورگن هابرماس. **مجله بازتاب اندیشه**، سال سوم، شماره ۲۳.
- قنبری، لیلا (۱۳۸۲). مقایسه تحلیل انتقادی گفتمان داستان های کوتاه معاصر بزرگسالان و داستان های کوتاه معاصر نوجوانان. **پایان نامه کارشناسی ارشد**، رشته زبان های خارجی، دانشگاه شیراز.
- کرمانی، علی رضا (۱۳۷۷). **تحلیلی جامعه شناختی از رمان جادوگرها**. پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، شماره ۱۴.
- کزاری، یرجلالدین (۱۳۷۹). **پیکره و پیام ادبیات جشنواره، ویژه نامه نهمین جشنواره کتاب کودک و نوجوان**.

- یار محمدی، لطف اله (۱۳۷۹). بهره گیری مترجم از تحلیل گفتمان. **مجله مترجم**، سال ۷، شماره ۲۷.
- Brown, G., & Yule, G. (1983). **Discourse Analysis**. Cambridge: Cambridge university press.
- Fairclough, N. (1992). **Discourse and Social Change**. Cambridge: polity press.
- Hatch, E. M. (1992). **Discourse and Language Education**. Cambridge: Cambridge university press.
- Van Leeuwen, T. A. (1996). The Representation of Social Actors. In Caldas Coulthard, C. R. & Coulthard, M. (Eds), **Texts and Practices**. (pp. 32-70) London & New York: Routledge.
- Widdowson, H. G. (2000). On the limitation of linguistics applied. **Applied linguistics**, 29 (10).